

Пазиров Галимжан Абдирасуловичтің

«Тоқыма өнеркәсібі кәсіпорындарының инновациялық белсенділігін басқару» тақырыбында «6D051700-Инновациялық менеджмент» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алуға ұсынылған диссертациясына

АННОТАЦИЯ

Диссертациялық зерттеу тақырыбы. Тоқыма өнеркәсібі қоғамда үлкен әлеуметтік маңызға ие, өйткені ол жеке пайдалану үшін әртүрлі өнімдер шығарады және сол арқылы адамдардың материалдық әл-ауқатының маңызды құрамдастарының бірін құрайды.

Көптеген жылдар бойы тоқыма өндірісінің негізгі шикізаты мақта болып келді, одан кейін біртіндеп жібек, жүн, зығыр және жасанды талшықтарды пайдалана бастады. Қазіргі уақытта әлемдік мата өндірісінде жаңа технологияларды қолдану арқылы химиялық талшықтардан пайдалану үлесі едәуір өсті, мақта, жүн және әсіресе зығырдың үлесі азайды. Бүгінгі таңда дамыған елдердің тоқыма өнеркәсібіндегі химиялық талшықтардың үлесі артып келеді, дамушы елдердің экономикасында мақта, жүн, табиғи жібек тоқыма шикізатының негізгі түрлері болып қалуда.

Тоқыма өнеркәсібін дамытудың ел экономикасына тигізетін пайдасы көп. Оның ерекшелігі, алдымен халық санының жылдан жылға өсуіне байланысты өнімге деген сұраныстың тұрақты артуы, бұл сала салыстырмалы түрде басқа салаларға қарағанда қомақты инвестицияны қажет етпейді және салынған қаражаттың қайтуы қысқа уақыт ішінде іске аса бастайды, сондай-ақ, капиталдың динамикалық айналымымен ерекшеленеді. Сонымен қатар, елдегі әлеуметтік мәселелерді шешуде, халықты жұмыспен қамтуда атап айтқанда, тоқыма өнеркәсібі саласында жұмыспен қамтылғандардың басым бөлігі әйелдер, әлеуметтік шиеленісті төмендетуге, халықтың өмір сүру деңгейін жақсартуға көмектеседі.

Бүгінгі таңда қазақстандық тоқыма кәсіпорындары өндірісті дамыту, бәсекеге қабілеттілікті арттыру және халықаралық нарыққа шығу үшін бар мүмкіндіктерді максималды түрде пайдалана отырып, салаға инновацияларды енгізу арқылы қол жеткізе алады.

Қазіргі уақытта елімізде өндірілетін тоқыма өнімдеріне қажетті шикізаттың басым бөлігі қайта өңделмей қосылған құны төмен тауарлар түрінде экспортқа шығарылып отыр. Отандық тоқыма кәсіпорындарының өнімдері ішкі нарықты қамту деңгейі өте төмен, ал елге қажетті тоқыма өнімдері негізінен импорт есебінен қамтылуда. Сондықтанда қазақстандық тоқыма өнеркәсібінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін, алдымен осы саладағы кәсіпорындардың мүмкіндіктерін жан-жақты зерттеп, олардың инновациялық белсенділігін басқару тиімділігін арттыру қажет. Бұл осы салада қызмет ететін кәсіпорындардың белсенді инновациялық саясатты жүргізу қажеттігін көрсетеді.

Бүгінгі таңда мемлекет тарапынан отандық өнім өндіру саласын белсенді қолдау болғанымен тоқыма кәсіпорындарының бәсекеге қабілеттілігі төмен болып отыр, өйткені олар алға бастайтын инновациялық дамуды көрсете алмай келеді. Осы тұрғыдан алғанда таңдалған диссертация тақырыбы өзекті болып табылады.

Диссертациялық зерттеудің мақсаты кәсіпорындардың бәсекелестік артықшылығы ретіндегі олардың инновациялық белсенділігін басқарудың теориялық-әдіснамалық негіздерін зерттеу нәтижесінде тоқыма өнеркәсібі кәсіпорындарының инновациялық белсенділігін басқаруды жетілдіру бойынша ұсыныс жасау болып табылады.

Зерттеудің міндеттері. Зерттеу мақсатына сәйкес диссертациялық жұмыста келесідей міндеттерді шешу көзделген:

- инновациялық белсенділік категориясының кәсіпорынға қатысты теориялық аспектілерін нақтылау және «кәсіпорынның инновациялық белсенділігінің» авторлық анықтамасын тұжырымдау;

- тоқыма өнеркәсібі кәсіпорындарының инновациялық белсенділігін бағалау әдістемесі мен көрсеткіштерін әзірлеу;

- тоқыма өнеркәсібі кәсіпорындарындағы инновациялық үдерістердің қазіргі жағдайын талдау және инновациялық белсенділікке әсер етуші факторларды зерттеу;

- тоқыма өнеркәсібі кәсіпорындарының инновациялық белсенділігін басқаруды қамтамасыз ететін инновациялық әлеуетті талдау;

- тоқыма өнеркәсібі кәсіпорындарының инновациялық белсенділігін басқаруды жетілдіру бойынша мемлекеттік ынталандыру шараларын ұсыну;

- тоқыма кәсіпорындары деңгейінде инновациялық белсенділікті басқаруды жетілдіру бойынша ұсыныстар әзірлеу.

Зерттеу әдістері. Зерттеу барысында талдау мен синтездеудің жалпы ғылыми әдістері, салыстыру, ғылыми зерттеулер нәтижелерін жалпылау, сараптамалық бағалау, корреляциялық және регрессиялық талдау, тікелей бақылау және сауалнама жүргізу әдістері қолданылды. Статистикалық деректерді өңдеу үшін Microsoft Excel бағдарламасы пайдаланылды.

Зерттеу жұмысының ғылыми жаңалығы. Зерттеу барысында диссертацияның ғылыми жаңалығын анықтайтын келесі ғылыми нәтижелер алынды:

- «инновациялық белсенділік» категориясы жан-жақты зерттеліп кәсіпорынның инновациялық белсенділігіне анықтама берілді;

- түрлі халықаралық ұйымдардың, шетелдік ғалымдардың ұсынған кәсіпорынның инновациялық белсенділік көрсеткіштерін және тоқыма бұйымдарын өндіруші кәсіпорындардың ерекшеліктерін ескере отырып, Қазақстанда тоқыма кәсіпорындарының инновациялық белсенділігін басқаруда қажетті кешенді көрсеткіштер ұсынылды;

- отандық тоқыма өнеркәсібі кәсіпорындарындағы инновациялық үдерістердің қазіргі жағдайы мен олардың инновациялық белсенділігіне ықпал ететін факторлар анықталып, нәтижесінде тоқыма кәсіпорындарының инновациялық белсенділігін басқаруда олардың кәсіпорын қызметіне ықпалын

алдын-ала бағалай білу бұл кәсіпорынның қызметінде кездесетін қиындықтар мен тәуекелдердің алдын алуға және оның салдарын барынша төмендетуге оң септігін тигізетіндігі айқындалды;

- өндіріс кәсіпорындарындағы инновациялық белсенділікті басқару теориясы мен үлгілерін, сондай-ақ тоқыма өнеркәсібі саласының ерекшеліктерін кешенді зерттегеннен кейін отандық тоқыма кәсіпорындарының инновациялық белсенділігін басқарудың бейімделген үлгісі әзірленді;

- зерттеу нәтижелерін ескере отырып, отандық тоқыма өнеркәсібі кәсіпорындарының инновациялық белсенділігін басқаруды жетілдіру бойынша ұсыныстар жасалды.

Қорғауға ұсынылатын негізгі тұжырымдар.

- «Кәсіпорынның инновациялық белсенділігі» терминінің авторлық анықтамасы тұжырымдалды: кәсіпорын барлық (ішкі және сыртқы) мүмкіндіктерді максималды түрде пайдалана отырып инновациялық қызметті қарқынды және экономикалық тұрғыдан тиімді іске асыру нәтижесінде бәсекелік артықшылыққа ие болуы;

- кәсіпорынның инновациялық белсенділік көрсеткіштерін және тоқыма кәсіпорындарының ерекшеліктерін ескере отырып олардың инновациялық белсенділігін басқаруда қажетті көрсеткіштер, атап айтсақ, өнімдік инновация, процестік инновация, маркетингтік инновация, ұйымдастыру инновациясы бойынша кешенді көрсеткіштер ұсынылды;

- тоқыма өнеркәсібі кәсіпорындарының инновациялық белсенділігіне әсер ететін негізгі факторлар, атап айтсақ мемлекеттің инновациялық саясаты, сұраныс пен ұсыныс, бәсекелестік, елдегі және әлемдегі экономикалық, саяси тұрақтылық, меншік нысаны, кәсіпорын көлемі, негізгі құралдардың жай-күйі, қаржылық қамтамасыз етілуі, кадрлық әлеует, басшылық буынның құзыреттілік дәрежесі, саладағы жұмысшылардың жалақысы, негізгі капиталға салынған инвестиция көлемі анықталып, олардың кәсіпорынның инновациялық белсенділігін тиімді басқаруда ескеру қажеттілігі айқындалды;

- тоқыма кәсіпорындары деңгейінде инновациялық белсенділікті басқаруды жетілдіру бойынша ұсыныстар әзірленді. Тоқыма кәсіпорындарында инновациялық белсенділікті тиімді басқару мақсатында шағын, орта және ірі тоқыма кәсіпорындарының инновациялық белсенділігін тиімді басқаруға арналған және үш құрылымнан тұратын, олар инновациялық инфрақұрылымды басқару, инновациялық үдерістерді басқару және инновациялық белсенділік көрсеткіштерін тиімді басқарудың бейімделген үлгісі әзірленді.

Зерттеу нәтижелерінің практикалық маңыздылығы. Диссертациялық зерттеулер барысында алынған нәтижелер отандық тоқыма кәсіпорындарында инновациялық қызметті іске асыруға, олардың инновациялық белсенділігін тиімді басқару арқылы нарықта бәсекелік қабілеттілігін арттыруға ықпал ететін болады. Тоқыма өнеркәсібі кәсіпорындарының инновациялық белсенділігін инновация түрлері, яғни өнімдік инновация, процестік инновация, маркетингтік инновация және ұйымдастырушылық инновация бойынша нақты анықтау мақсатында ұсынылған белсенділік көрсеткіштері алдағы уақытта басқа да өнеркәсіп кәсіпорындарының инновациялық белсенділігін анықтауда және

олардың инновациялық белсенділігін басқару бойынша нақты шешімдер қабылдауда қолданылуы мүмкін.

Тоқыма кәсіпорындарының инновациялық белсенділігін басқарудың ұсынылған үлгіинновацияларды табысты іске асыруда жаңа мүмкіндіктер ашады, инновациялық қызметті іске асырудағы қиындықтар мен тәуекелдердің алдын алуға оң ықпал етеді.

Диссертациялық жұмыста қамтылған материалдар «Инновациялық менеджмент» мамандығы бойынша мамандарды даярлау кезінде оқу үдерісінде пайдаланылуы мүмкін. Зерттеулерден алынған автордың ғылыми нәтижелері «AZALA Cotton» жауапкершілігі шектеулі серіктестігінің инновациялық белсенділігін басқару тәжірибесіне енгізілді, бұл 16.08.2021 ж. енгізу актісімен расталады.

Докторанттың әр жарияланымды дайындауға қосқан үлесінің сипаттамасы. Диссертацияда алынған нәтижелер 9 жұмыста, оның ішінде 5 - Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Білім және ғылым саласындағы сапаны қамтамасыз ету комитеті ұсынған журналдарда, 3 - халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциялар материалдарының жинағында, 1 - Scopus халықаралық деректер базасына енгізілген журналда жарияланды.

«Өмір сүру сапасын арттыру контекстіндегі инновациялық-кәсіпкерлік білім беру» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференцияның материалдарында **«Кәсіпорынның инновациялық белсендігін басқару, бәсекеге қабілеттілікті арттыру факторы ретінде»** тақырыбында мақала жарияланған. Бұл мақалада автордың қосқан үлесі - кәсіпорынның инновациялық белсенділігіне анықтама берген.

«ҚР тоқыма өнеркәсібі кәсіпорындарының инновациялық белсенділігін басқарудың тиімділігін арттыру» мақаласында экономикалық дамудың инновациялық жолына өту жағдайында Қазақстан Республикасындағы тоқыма өнеркәсібі кәсіпорындарының экономикалық қызмет көрсеткіштеріне, инновациялық белсенділік көрсеткіштеріне жан-жақты талдау жүргізіліп, осы саланың күшті және әлсіз жақтары қарастырылған. Бұл мақалада докторант тоқыма өнеркәсібі кәсіпорындарының инновациялық белсенділігін басқарудың тиімділігін арттыру жолдарын ұсынған.

«Управление инновационной активностью текстильных предприятий Казахстана» мақаласында талдау мен қорытындылар инновациялық белсенділікті дамытудың елеулі әлеуеті бар тоқыма саласының қызметіне негізделген. Зерттеу нәтижелеріне сәйкес елімізде тоқыма саласын дамытуға айтарлықтай инновациялық әлеуеттің бар екендігі айқындалған. Мақала отандық және шетелдік жетекшілердің жетекшілігімен жазылған.

«Қазақстан мультиполярлы әлемде: экономикалық сценарийлер» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның материалдарында **«Тоқыма кәсіпорындарына басқарушылық инновацияларды енгізудің құралдары»** тақырыбында жарияланған мақалада басқарушылық инновациялар мен технологиялық инновациялардың өзара ерекшеленетін негізгі қасиеттері атап көрсетілген. Бұл мақалада докторанттың қосқан үлесі -

басқарушылық инновацияларды отандық тоқыма кәсіпорындарына енгізудің құралдарын жан-жақты зерттеп, оларды тиімді енгізу жолдарын ұсынған.

«Тоқыма өнеркәсібі кәсіпорындарының инновациялық белсенділігі және оны бағалаудың кешенді көрсеткіштері» мақаласында кәсіпорынның инновациялық белсенділік көрсеткіштерін анықтаудың түрлі тәсілдері кеңінен қарастырылған. Автор кәсіпорынның инновациялық белсенділік көрсеткіштеріне арналған отандық және шетелдік ғалымдардың ғылыми еңбектерінде кәсіпорынның инновациялық белсенділігін анықтаудың бірыңғай әдістемесі жоқ екендігін анықтаған. Бұл мақалада докторанттың қосқан үлесі - Қазақстандағы тоқыма өнеркәсібі кәсіпорындарының инновациялық белсенділігін анықтайтын кешенді көрсеткіштер ұсынған.

«Textile industry: issues of managing the growth of innovative activity in enterprises» мақаласында Қазақстанның тоқыма өнеркәсібінің негізгі мәселелері анықталған. Бұл мақалада докторанттың қосқан үлесі - Қазақстандағы тоқыма кәсіпорындарының инновациялық белсенділігін арттыру есебінен саланың бәсекеге қабілеттілігін арттырудың негізгі жолдарын ұсынған. Мақала отандық және шетелдік жетекшілердің жетекшілігімен жазылған.

«Factors affecting innovative activity of textile enterprises in Kazakhstan» мақаласында Қазақстандағы тоқыма кәсіпорындарының инновациялық белсенділігіне әсер ететін негізгі факторлар анықталған. Тоқыма кәсіпорындарының инновациялық белсенділігіне әсер ететін ішкі және сыртқы факторларға талдау жасалған. Бұл факторларды талдау тоқыма кәсіпорындарының қызметіндегі олардың теріс әсерін жеңілдетуге және оң әсерін күшейтуге, сондай-ақ тәуекелдерді төмендетуге және қосымша бәсекелестік артықшылықтарды құру арқылы кәсіпорынның инновациялық мүмкіндіктерін кеңейтуге, басқару үдерісінде оңтайлы шешімдер қабылдауға оң ықпал ететіні айқындалған.

«Жаһандық пандемия сын-қатерлері жағдайындағы ұлттық экономикалардың қазіргі тенденциялары мен даму перспективалары» халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының еңбектер жинағында **«Жаһандық бәсекелестік жағдайында тоқыма кәсіпорындарының инновациялық белсенділігін арттыру»** тақырыбында мақала жарияланған. Мақалада Қазақстанда тоқыма саласын дамытуда тәжірибе мен толық мүмкіндіктердің бар екендігі көрсетілген. Мақалада тоқыма кәсіпорындарының инновациялық белсенділігін арттыру үшін мемлекет тарапынан қолдау шараларының қажеттілігі айқындалған.

«Тоқыма өнеркәсібі кәсіпорындарының инновациялық белсенділігін басқару моделі» мақаласында отандық тоқыма кәсіпорындарының инновациялық белсенділігін тиімді басқару үшін оны басқарудың моделін құру қажеттігі анықталған. Бұл мақалада докторанттың қосқан үлесі - шағын, орта және ірі тоқыма кәсіпорындарының инновациялық белсенділігін тиімді басқаруға арналған және үш құрылымнан тұратын, яғни инновациялық инфрақұрылымды, инновациялық үдерістерді және инновациялық белсенділік көрсеткіштерін басқарудың бейімделген моделін әзірлеген.